

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Дарія Федоренко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

На основі аналізу наукової літератури вивчено погляди вчених на проблему виховання екологічної культури старшокласників. Розкрито мету, завдання, зміст, принципи, форми та методи виховання екологічної культури, необхідні для її впровадження у практику роботи старшої школи.

Ключові слова:

екологічна культура, старшокласники.

Аннотация:

Федоренко Дарья. Анализ современных научных источников по проблеме воспитания экологической культуры старшекласников.

На основе анализа научной литературы изучены взгляды ученых на проблему воспитания экологической культуры старшекласников. Раскрыты цель, задачи, содержание, принципы, формы и методы воспитания экологической культуры, необходимые для её внедрения в практику работы старшей школы.

Ключевые слова:

экологическая культура, старшекласники.

Resume:

Fedorenko Darya. Analysis of modern scientific sources of the problem of ecological culture education of the high school students.

Based on the analysis of the scientific literature the scientific views on the issue of education of ecological culture of high school students have been studied. The purpose, objectives, content, principles, forms and methods of education of ecological culture necessary for their implementation in practice of the high school have been disclosed.

Key words:

ecological culture, high school students.

Постановка проблеми. Серед багатьох завдань виховання учнів старшого шкільного віку, що мають реалізовуватися через розгортання культурно-освітнього простору, найважливішим є впровадження інноваційних виховних технологій і методик, що спрямовані на підвищення рівня екологічної культури старшокласників, управління екологізацією їхньої свідомості.

Інноваційні виховні технології та методики мають охоплювати і самі процеси створення екологічної безпеки життя старшокласників, оскільки сучасні масштаби екологічних змін у навколишньому середовищі досягли критичного рівня, створюючи реальну загрозу для безпечного існування майбутнього покоління. Проблеми у вихованні екологічної культури старшокласників зумовлені різними причинами, однією з них є недостатнє науково-методичне забезпечення цього процесу. Саме тому необхідно розглянути основні категорії та з'ясувати сутність терміна «екологічна культура» в сучасних наукових дослідженнях, розкрити структуру поняття «екологічна культура старшокласників».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розкриття сутності екологічної культури присвячені роботи Н. Адаменко, Л. Кириленко, С. Івашенко, Ю. Тагліної, М. Хилько та ін.; питання екологічного виховання досліджували Л. Вороніна, Н. Назарова, а зміст і структуру екологічної культури розглядали О. Матеюк, А. Миронов та ін.

Окремі аспекти виховання екологічної культури учнівської та студентської молоді

висвітлено в дослідженнях О. Король, В. Львова, Г. Пустовіт, М. Швед, Л. Фенчак та ін.

Мета статті полягає в аналізі сучасних наукових джерел із проблеми виховання екологічної культури. Об'єктом дослідження є виховання екологічної культури особистості, предметом – процес виховання екологічної культури в учнів старшої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовими поняттями, якими оперують науковці та педагоги-практики, розв'язуючи проблеми виховання екологічної культури, є екологічна відповідальність, екологічне мислення, екологічна свідомість, екологічні знання, активна екологічна позиція, природоохоронна робота (О. Вознюк, Т. Дементьєва, М. Култаєва, О. Лазебна, В. Тернопільська та ін. [4; 6; 7; 12]. Ці поняття становлять основу екологічної культури, процес виховання якої у старшокласників має здійснюватися з урахуванням основних принципів екологічної освіти і виховання.

Зазначимо, що сам термін «екологічна культура» вперше з'явився у 20-х роках ХХ ст. у роботах представників американської антропологічної традиції, яка поділилася за такими напрямками, як історична, етнопсихологічна, культурно-еволюційна.

Для нашого дослідження важливо розглянути роботи саме тих представників, які започаткували цей напрям у науці. Так, Леслі Уайт (1900-1975 рр.), американський етнолог і культуролог, виокремив такий напрям у комплексі суспільних наук, як культурологія, у якій значне місце було відведено «людській екології» [14, с. 437]. Саме в його роботах були

представлені такі оригінальні авторські концепції, як концепція еволюції культури, концепція науки про культуру, культурологію тощо. Підкреслюючи унікальність людини як єдиного живого виду, що має культуру, Л. Уайт під поняттям «культура» розумів «позатілесний тимчасовий континуум предметів і явищ, що виникає через здатність людини до символізації» [15, с. 51]. Він уважав, що культура складається зі знарядь праці, пристосувань, посуду, одягу, прикрас, звичаїв, інститутів, вірувань, обрядів, ігор, мови, творів мистецтва тощо. У його наукових роботах ми натрапляємо на положення про те, що саме зі здатності людини до символізації розвивається її здатність до продукування культури. Відповідно, здатність людини до символізації Л. Уайт пояснював як здатність вільно й довільно породжувати значення й наділяти ними предмет або явище і, так само, здатність засвоювати і розрізняти ці значення. Як приклад здатності людини до символізації, науковець наводив обряди посвячення води: «Свята вода – це рідина, яка є у природі, плюс те значення або цінність, які привносяться людиною» [15, с. 51]. Як стверджує науковець, лише людина може провести різницю між святою водою і звичайною водою, і будь-яка інша жива істота не здатна навіть на найслабше уявлення про значення святої води. Л. Уайт поділяв компоненти культури на чотири категорії, серед яких він називав: ідеологічну, соціальну, технологічну, а також категорію почуттів або оцінок. Ідеологічний компонент культури, на переконання вченого, складається з уявлень і зумовлений символізацією та мовою. Соціальний компонент (звичаї, правила і моделі поведінки, інститути тощо) також пов'язані мовою, вербальними вираженнями та комунікаціями. Почуття людини та її настанови також виникають і знаходять свою форму і експресивність у людському суспільстві за рахунок здатності до символізації [15, с. 54].

До технологічного компонента культури американський науковець зараховував виготовлення та використання знарядь і пристосувань, що відбувається завдяки кумулятивному й прогресуючому процесу. Саме через такий процес виготовлення знарядь одне покоління людей завдяки набутому досвіду та здатності до символізації може почати діяти там, де зупинилося попереднє покоління.

Отже, до визначальної ознаки людини культурної Л. Уайт зараховує її здатність до символізації, а саме поняття культури пояснює як загальні та спеціальні знання людини, її вірування; створені нею соціальні системи; політичні та економічні інститути; обряди, ритуальні речі і форми мистецтва; традиційні

настанови й почуття; етичні норми та етикет; технологію [15, с. 55].

Важливим для нашого дослідження є визначення Л. Уайта про те, що функція культури полягає у налагодженні зв'язку людини з її природним середовищем: «З одного боку, – як писав науковець, – із місцем проживання на землі та з навколишнім космосом, з іншого боку – із такими ж, як і він, людьми» [15, с. 57]. Учений обстоював думку про те, що людина пов'язана зі своїм середовищем існування за допомогою знарядь, прийомів діяльності, оцінок і уявлень. Знаряддя для людини, як стверджує Л. Уайт, слугують для використання природних ресурсів, одяг і житло ховають її від стихій, тоді як посуд та інші предмети побуту застосовуються у процесі життя і виживання. Отже, у центрі уваги науковця – користування людиною природними ресурсами, що потребує відповідних колективних зусиль.

Підкреслюючи, що людина як біологічний фактор є незмінною, постійною величиною, Л. Уайт визначав, що культура – величина змінна. Науковець так висловив свою думку щодо відносин «людина – культура»: «Є внутрішній родовий зв'язок між людиною і культурою загалом. Але жодної кореляції у сенсі причиново-наслідкового зв'язку неможливо встановити між певними народами і певними культурами. Це означає, що біологічний фактор людини не релевантний для різних проблем культурної інтерпретації, таких як різноманіття культур, процеси культурних змін загалом і еволюція культури зокрема» [15, с. 61].

Цікавим є і висновок Л. Уайта щодо існування взаємозв'язку між культурною системою та природним середовищем. Так, на думку науковця, кожна культурна система функціонує у природному середовищі, що поєднує флору, фауну, рельєф місцевості, її висоту, метеорологічні умови, атмосферні сили тощо. На кожную культуру мають вплив фактори навколишнього середовища, але кореляція між культурою і навколишнім середовищем, за Л. Уайтом, не виражається у ставленні «один до одного», адже природне середовище не «детермінує» культуру так, щоб можна було виокремити таку закономірність, як «знання характеру середовища передбачає культуру». Навпаки, відстоюючи різноманітність навколишнього середовища, науковець робить умовивід про різноманітність його впливу на культуру, адже «одні природні умови підходять для землеробства ... рибальства, ремісництва тощо, тоді як інші умови, навпаки, не підходять для цього, а певні типи пристосування культури до природи навіть можуть зробити їх і зовсім неможливими» [15, с. 102]. Проаналізувавши зміст робіт Л. Уайта, ми дійшли висновку про те,

що хоча природне середовище проживання впливає на культуру, дізнатися більше про цей вплив людина може з огляду на рівень розвитку культури, а не з простого перерахування особливостей навколишнього середовища.

Отже, аналіз праць Л. Уайта дає змогу нам виділити основні положення та закони, на яких побудована концепція еволюції культури, а саме:

– людина стикається з проблемою пристосування до навколишнього середовища у процесі здобуття засобів для існування, укриття від стихій і захисту від ворогів;

– людина, прагнучи удосконалити пристосування до навколишнього середовища та збереження свого роду, має використовувати енергію;

– людина конкурує з іншими біологічними видами за засоби існування, виживання та експансії, чим є енергія;

– людина у процесі пристосування використовує механізми тілесні та позатілесні (культуру), що є матеріальною і тому термодинамічною системою;

– культура еволюціонує, і для неї є характерними форми організації, неперервність, стадійність, рівневість (від нижчого рівня до високого), вимірюваність (найкращий єдиний показник, яким можна виміряти всі культури, – це кількість енергії, витраченої на душу населення на рік);

– мета і основні завдання культури – зробити життя людини безпечним, неперервним, усвідомленим;

– культура розвивається поступово, зі збільшенням ефективності або економічності засобів контролю за енергією;

– культура прогресує поступово, зі збільшенням кількості енергії, використовуваної на душу населення за рік, або зі збільшенням ефективності чи економічності засобів контролю за енергією, або коли діють обидва ці чинники [15].

Феномен, який ми розглядаємо, набув поширення в сучасних наукових дослідженнях, присвячених вихованню екологічної культури особистості загалом і вихованню екологічної культури суб'єктів педагогічного процесу зокрема. Так, питання формування еколого-валеологічної культури розглядав Ю. Бойчук. Зокрема у своїй фундаментальній праці він зупиняється на понятті еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя як основи його свідомої екологобезпечної та здоров'язбережувальної поведінки в навколишньому середовищі, ціннісного ставлення до власного здоров'я та навколишнього середовища, розуміння їх взаємозалежності й взаємозумовленості,

еколого-валеологічної освіти та виховання молодого покоління [1, с. 9–10].

Питання екологічної культури українського етносу висвітлено в дослідженні Ю. Тагліної [11]. Авторка розуміє поняття екологічної культури як специфічно людський спосіб адаптації в біосфері, регуляції відносин людини і біосфери та вказує на те, що у сучасній літературі поширене розуміння екологічної культури як цілеспрямованої діяльності людини (разом із наслідками такої діяльності), спрямованої на організацію і трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб і намірів. Дослідниця, дотримуючись діяльнісного підходу, вказує на те, що у його рамках це поняття має осмислюватися як система специфічних способів, засобів і механізмів адаптації людини до навколишнього середовища. Загалом, погоджуючись із думкою автора, вважаємо, що наше дослідження проблеми екологічної культури не може обмежуватися лише діяльнісним підходом, оскільки проблема екологічної культури старшокласника в сучасних умовах – складна і багатогранна, адже в сучасному полікультурному суспільстві є не лише український етнос, а й різні етнічні групи. Наведемо з цього приводу думку Ю. Бойчука: «Універсальний характер ідей сталого розвитку і наявність міжнародних угод стали основою розвитку інноваційного типу освіти – освіти для сталого розвитку. Її концепція передбачає перехід до такої моделі освіти, в основі якої мають бути широкі міждисциплінарні знання, що базуються на комплексному підході до розвитку людини, суспільства, економіки та навколишнього середовища» [1, с. 8]. Отже, враховуючи відмінності традиційної освіти від освіти, що спрямована на сталий розвиток суспільства, її спрямування на зміну економічних моделей споживацького ставлення до природних ресурсів, підкреслимо значущість принципів науковості, неперервності, наскрізності, систематичності, інтегрованості, які мають бути закладені в систему виховання екологічної культури старшокласників. Але загалом ми погоджуємося з думкою Ю. Тагліної про те, що обмежуватися тільки роллю екологічної культури як засобу узгодження природного середовища з потребами людини не варто, оскільки вона є не менш важливою у вихованні високих гуманістичних цінностей та орієнтирів у людському житті [11, с. 11].

У дисертаційному дослідженні С. Соболевої подано визначення екологічної культури. Авторка розуміє під цим поняттям сукупність знань, норм, стереотипів і правил поведінки людини в навколишньому природному світі [10, с. 7]. При цьому нам імponує думка

дослідниці про те, що екологічну свідомість слід розглядати як систему уявлень людини про навколишнє середовище та взаємозв'язки в ньому, про її місце в природі, відповідне ставлення та екологовідповідний характер поведінки в довкіллі. Але в центрі уваги автора проблема екологічної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, що розв'язується засобами проектних технологій, і це не дає можливості розкрити специфіку поняття «екологічна культура старшокласників», оскільки в такому разі не враховуються їх вікові характеристики та особливості освітньої системи старшої школи, яка значно відрізняється від системи вищої освіти.

М. Реймерс розкриває зміст екологічної культури у двох значеннях: 1) етап і складник розвитку загальносвітової культури, що характеризується загостренням, глибоким і загальним усвідомленням важливості екологічних проблем у нинішньому житті та майбутньому житті людства; 2) сукупність знань, умінь, соціальних та інженерних норм, керуючись якими людина пізнає саму себе (і діє відповідно) як частина природного середовища і як суб'єкт відповідальний перед собою, перед нинішніми та майбутніми поколіннями [9, с. 121].

А. Вербицький тлумачить екологічну культуру як «сукупність досвіду взаємодії людей із природою, що забезпечує виживання і розвиток людини, відображена у формі теоретичних знань і способів практичних дій у природі та суспільстві, моральних норм, цінностей і культурних традицій» [3, с. 31–36].

О. Бондар, на відміну від попередніх авторів, розширює зміст поняття «екологічна культура» та пояснює її як сукупність актуальних теоретико-практичних, морально-етичних, політико-правових норм і принципів (як внутрішніх, так і зовнішніх), які скеровані на дбайливе ставлення до Природи, раціональне розв'язання актуальних екологічних проблем та вміння суспільства прогнозувати наслідки власної діяльності, що базуються на високому рівні суспільної екологічній свідомості, об'єктивних знаннях та особистій відповідальності, яка виявляється як на мікро- (окремий індивід, сім'я), так і макро-

(суспільство) рівнях функціонування суспільства [2, с. 302].

Сутність та структуру поняття «екологічна культура особистості» розкриває Л. Фенчак у дисертації «Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації» [13]. Так, під екологічною культурою спеціаліста аграрного профілю дослідниця розуміє інтегровану якість особистості, що характеризується високим рівнем оволодіння системою екологічних знань, умінь, навичок, способами екологобезпечної поведінки та обґрунтованим прийняттям рішень у професійній діяльності з урахуванням основних закономірностей розвитку системи «природа-суспільство». Автор аналізує структуру екологічної культури майбутніх спеціалістів аграрних технікумів та виявляє її основні компоненти (потребо-мотиваційний, інтелектуальний, професійно-діяльнісний). Дослідниця визнає, що названі компоненти тісно взаємопов'язані між собою і є необхідними складниками підготовки майбутнього спеціаліста. Загалом погоджуючись із позицією Л. Фенчак, підкреслимо, що її увагу прикуто до майбутніх представників сільськогосподарського виробництва, тоді як для нашого дослідження важливо визначити поняття «екологічна культура старшокласників», виявити його структуру та компоненти, які можуть охоплювати і мотиваційний, і інтелектуальний компоненти, але не професійно-діяльнісний, оскільки учні старших класів ще лише на порозі вибору траєкторії подальшого навчання й лише починають орієнтуватися на вибір певної професії, який у сучасному суспільстві не обмежуються тільки спеціалістами аграрної сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у наявних наукових працях і спеціальних дослідженнях певною мірою вже розкрито сутність понять, що розглядалися нами, з'ясовано мету, завдання, принципи, форми і методи виховання екологічної культури. Водночас ученими ще недостатньо приділено увагу проблемам формування екологічної культури старшокласників, не виявлено високоефективні форми методи і засоби екологізації їхньої свідомості, на що буде спрямоване наше подальше дослідження.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю.Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні аспекти: монографія / Ю.Д. Бойчук. – Суми: Університетська книга, 2008. – 357 с.
2. Бондар О. Екологічна культура: теоретико-методологічний аналіз / О. Бондар // Соціальні

References

1. Boychuk Y. D. (2008). *Ecological and valeological culture of the future teacher: theoretical and methodological aspects* [Monograph]. Sumy: University Book. [in Ukrainian].
2. Bondar O. (2010). *Ecological culture: theoretical and methodological analysis*. Social technology:

- технології: актуальні проблеми теорії та практики: Міжвузівський зб. наук. праць. – 2010. – № 45. – С. 299–306.
3. Вербицкий А.А. Основы концепции непрерывного экологического образования / А.А. Вербицкий // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 31–36.
 4. Вознюк О.В. Від екологічної культури до відповідальності старшокласників / О.В. Вознюк // Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 73–78.
 5. Деметьєва Т.П. Комплексний підхід шкільної та позашкільної освіти до формування екологічної свідомості і культури учнів в контексті вимог державного стандарту початкової загальної освіти / Т.П. Деметьєва // Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 190–194.
 6. Култаєва О.В. Формування екологічного світогляду учнів через екскурсійну діяльність / О.В. Култаєва // Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 173–175.
 7. Лазебна О.М. Активна екологічна позиція як якість особистості / О.М. Лазебна / Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 153–154.
 8. Основы экологии та екологічного права / Ю.Д. Бойчук, М.В. Шульга, Д.С. Цалін, В.І. Дем'яненко. – [2-е вид., випр. та доп.]. – Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: «Княгиня Ольга», 2005. – 368 с.
 9. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Просвещение, 1992. – 320 с.
 10. Соболева С.М. Екологічна підготовка майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю засобами проектних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.М. Соболева. – К., 2010. – 20 с.
 11. Тагліна Ю.С. Екологічна культура українського етносу: ментальні джерела та техногенні перспективи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю.С. Тагліна. – К., 2010. – 20 с.
 12. current issues of theory and practice. 45.299–306. [in Ukrainian].
 3. Verbitsky A. (1997). *Fundamentals of the concept of continuous ecological education*. Pedagogy. 6. 31–36. [in Ukrainian].
 4. Voznyuk A. (2004). *From ecological culture to the responsibility of senior pupils*. Interaction of schools and environmental organizations in educating students' value ratio to nature. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. [in Ukrainian].
 5. Dementieva T. P. (2004). *Comprehensive approach of school and extra-curricular education to environmental awareness and culture of the students in the context of the state standard of elementary general education*. Interaction of schools and environmental organizations in educating students' value ratio to nature. Kyiv: Center for Environmental Education and Information [in Ukrainian].
 6. Kultayeva O. V. (2004). *Formation of environmental awareness of students through sightseeing activities*. Interaction of schools and environmental organizations in educating students' value ratio to nature. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. [in Ukrainian].
 7. Lazebna A. (2004). *The active environmental stance as the quality of the individual*. / Interaction of schools and environmental organizations in educating students' value ratio to nature. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. [in Ukrainian].
 8. *Fundamentals of ecology and environmental law* (2005). In Y.D. Boychuk, M.V. Shulga, D.S. Tsalin, V.I. Dem'yanenko. Sumy: SHS "University Book", Kyiv: "Knyahynya Olga". [in Ukrainian].
 9. Reimers N. F. (1992). *Nature and human environment protection: Reference Dictionary*. Moscow: Publishing House "Prosveshcheniye". [in Russian].
 10. Soboleva S. (2010). *Environmental training of future financial and economic profile specialists by means of project technologies: abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.04*. [in Ukrainian].
 11. Tahlina Y. S. (2005). *Ecological Culture of Ukrainian ethnicity: Mental Sources and technological prospects: abstract of thesis for the degree of Candidate of philosophical sciences: 09.00.12*. Kharkiv. [in Ukrainian].
 12. Ternopil'ska V. I. (2004). *Ecological Culture of seniors as a component of social responsibility*. Interaction of schools and environmental organizations in educating students' value ratio to nature. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. [in Ukrainian].
 13. Fenchak L. M. (2006). *Formation of ecological culture of students in higher agricultural education institutions of I-II levels of accreditation: abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.04*. Ternopol. [in Ukrainian].
 14. White L. (2004). *Selected works: The Science of*

- ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.12 / Ю.С. Тагліна. – Х., 2005. – 19 с.
12. Тернопільська В.І. Екологічна культура старшокласників як складник соціальної відповідальності / В.І. Тернопільська // Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 68–72.
13. Фенчак Л.М. Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.М. Фенчак. – Тернопіль, 2006. – 19 с.
14. Уайт Л. Избранное: Наука о культуре / Лесли Уайт; пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 960 с. – (Серия «Культурология. XX век»).
15. Уайт Л. Избранное: Эволюция культуры / Лесли Уайт; пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 1064 с. – (Серия «Культурология. XX век»).
- Culture*. Moscow: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN). (Series "Culturology. XX century"). [in Russian].
15. White L. (2004). *Selected works: evolution of culture*. Moscow: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN). (Series "Culturology. XX century"). [in Russian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Федоренко Дарія Олександрівна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.784

Надійшла до редакції: 11.11.2013 р.

Прийнята до друку: 23.12.2013 р.